

ЦІНІСНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЯХ СУЧАСНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2015 СОБОЛЄВА М. В.

УДК 330.341.1:338.49

Соболева М. В. Ціннісні засади людської життєдіяльності в теоретичних моделях сучасного господарювання

Метою статті є розкриття найбільш значущих проявів методологічних помилок при розкритті ролі ціннісних засад господарської діяльності в сучасних умовах. Виділено три такі прояви: 1) намагання науковця «замкнутись» у своїй теоретичній системі координат, її абсолютизація та, якщо не ігнорування, то, щонайменше, суто формальна констатація наявності інших сучасних підходів, без аргументованого аналізу їх сильних та слабких рис; 2) відсутність критичного переосмислення ідей історичних попередників, розробки яких використовуються для побудови власних теоретичних моделей сучасного економічного життя; 3) надмірний академізм та схематизм наукових результатів, переважання якісного аналізу та недостатня увага до кількісних методів або взагалі повна відсутність будь-яких статистичних підтверджень, що має своїм наслідком суттєве утруднення або взагалі неможливість верифікації певних тверджень або положень чи практичного застосування висунутих ідей або пропозицій.

Ключові слова: цінності, духовність, неадекватні економічні моделі, економічна поведінка, ноосферизм.

Бібл.: 20.

Соболева Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

УДК 330.341.1:338.49

UDC 330.341.1:338.49

Соболева М. В. Ценностные основания человеческой жизнедеятельности в теоретических моделях современного хозяйствования

Целью статьи является раскрытие наиболее значимых проявлений методологических ошибок при раскрытии роли ценностных основ хозяйственной деятельности в современных условиях. Выделено три таких проявления: 1) попытки ученого «замкнуться» в своей теоретической системе координат и, если не игнорирование, то, по меньшей мере, чисто формальная констатация наличия других современных подходов, без аргументированного анализа их сильных и слабых черт; 2) отсутствие критического переосмысления идей исторических предшественников, разработки которых используются для построения собственных теоретических моделей современной экономической жизни; 3) чрезмерный академизм и схематизм научных результатов, преобладание качественного анализа и недостаточное внимание к количественным методам или вообще полное отсутствие каких-либо статистических подтверждений, что имеет своим следствием существенное затруднение либо вообще невозможность верификации определенных утверждений, положений или практического применения выдвинутых идей или предложений.

Ключевые слова: ценности, духовность, неадекватные экономические модели, экономическое поведение, ноосферизм.

Библ.: 20.

Соболева Мария Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Soboleva M. V. Axiological Foundations of Human Activity in the Theoretical Models of Contemporary Economy Management

The article is aimed at the disclosure of the most significant manifestations of methodological errors in disclosing the role of axiological foundations of economic activity in present day conditions. Three such manifestations have been allocated: 1) attempts of a scientist to «retreat» into his own theoretical system of coordinates, its absolutization, and, if not disregarding, at least a purely formal acknowledgment of the existence of other contemporary approaches, without a reasoned analyzing the characteristics of strong and weak; 2) lack of critical rethinking of ideas of historical predecessors, which would be used to build own theoretical models of the contemporary economic life; 3) excessive academism and shematism of scientific results, predominance of qualitative analysis and insufficient attention to quantitative methods or even complete absence of any statistical evidence that results in significant difficulty or even impossibility of verifying certain allegations, provisions or practical application of the submitted ideas or suggestions.

Key words: values, spirituality, inadequate economic models, economic behavior, noospherism.

Bibl.: 20.

Soboleva Mariia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Чи є випадковим практичне співпадіння моменту настання світової фінансової кризи 2008 р. і розгортання широкої дискусії у світовій економічній науці про глибоку системну кризу останньої? На нашу думку, ні, хоча при цьому не слід вважати, що між першим і другим є причинно-наслідковий зв'язок. Криза лише яскраво висвітлила втрату сучасною економічною теорією значної частини свого аналітичного та прогностичного потенціалу і тим самим стимулювала інтенсифікацію пошуків його відновлення. Ця проблема є багатогранною, часто-густо заплутаною і, в усякому разі, такою, що не може бути вирішеною одномоментно.

Які аспекти цієї проблеми є ключовими, пріоритетними та такими, що мають визначальний характер для її успішного вирішення? Не претендуючи на істину

в останній інстанції, ми вважаємо, що можна виділити щонайменше два такі аспекти.

Перший – створення ефективної моделі методологічного плюралізму в економічній теорії. Якщо виявилась недостатність існуючого методологічного інструментарію для адекватного відображення сучасного економічного життя людства в цілому та окремих країн і народів, то цей аспект стає чи не найважливішим, оскільки помилки в побудові нової моделі здатні звести нанівець усі світлі помисли авторів відповідних теоретичних конструкцій. Тому вкрай важливо, розширюючи методологічні можливості економічної теорії шляхом міждисциплінарних запозичень, виважено ставитися до адекватної адаптації цих запозичень до предметної області самої економічної теорії. Крім того, не слід забувати, що не так вже й давно

методологія економічного мейнстриму, густо замішана на неокласиці з її моделлю раціональної людини, стала настільки затребуваною іншими, у тому числі, природничими, науками, що стимулювала розгортання дискусії щодо так званого «економічного імперіалізму». Це треба пам'ятати, щоб в запалі запровадження методологічних інновацій не убити дійсно працюючі елементи традиційної економічної методології.

Другий – імперативна необхідність врахування довгострокових світоглядних і виховних наслідків запровадження нових методологічних підходів. Зазвичай на цей аспект у вітчизняній науці не звикли звертати жодної уваги. А даремно. Ідея помилковості у сприйнятті та відображенні оточуючої дійсності у свідомості окремої людини, груп людей та цілих соціальних шарів, визнана у теоретичних дослідженнях та підтримана присудженням Нобелівських премій з економіки кільком видатним науковцям, на жаль, не була засвоєна нашим теоретичним та політичним «бомондом». І помилкові уявлення, доповнені помилковими судженнями та завершені помилковими діями, спричинили криваві наслідки – спочатку на Майдані, а згодом – і на Донбасі. І, здавалося б, побутовий спір на тему «хто кого годує?» виявився дуже небезпечним і трагічним за своїми наслідками. Так само і подолання відповідних помилкових уявлень здатне набагато ефективніше відновити спокій та соціальну стабільність у реальному вимірі, ніж навіть гіпотетична та одночасно ілюзорна можливість воєнного вирішення проблеми відновлення територіальної цілісності країни.

Головним трендом публікацій останнього періоду (який охоплює переважно останні 5–7 років), покликаних подолати розрив між економічною теорією та господарською практикою, є відхід від спрощеної моделі «економічної людини» та пошук нової моделі, що враховувала б складну біосоціальну природу господарюючих суб'єктів, які в реальному житті часто є носіями ментальних моделей ірраціональної економічної поведінки. Деякі автори пишуть про біо-соціо-духовну природу [10], але, на нашу думку, у цьому немає необхідності, оскільки духовність неможлива поза соціумом та реалізується саме через міжособистісні соціальні комунікації. При цьому критика ключової ідеї раціонального вибору ведеться в двох площинах.

По-перше, як логічна, тобто з позицій необхідності відображення інших мотивів економічної активності, окрім суто матеріальних та егоїстичних, що спираються виключно на мету отримання прибутку. Такий підхід, зокрема, властивий для деяких кандидатських дисертацій, автори яких, очевидно, сприймають та розвивають підходи своїх наукових керівників [див., наприклад: 1, 10].

По-друге, як історична, тобто з позицій пояснення логіки спостережуваної економічної історії людства не виключно егоїстичними мотивами, а навпаки, людськими чеснотами та моральністю, в основі яких лежать як певні цінності, так і суто психологічні чинники. При цьому найбільш затребуваним періодом історії людства в цих дослідженнях виступає капіталізм. До цього напрямку слід віднести розробки австрійської школи, і, на-

самперед, книгу А. фон Мізеса «Теорія та історія: інтерпретація соціально-економічної еволюції» [9], видану ще у 1957 р., але несправедливо забуту багатьма сучасними критиками неокласиків. До інших відомих представників цього напрямку слід віднести, зокрема, А. Заостровцева [4], Я. Корнаї [5], Д. Макклоскі [6, 20], Ю. Ольсевича [11, 12] та інших. Цей напрям умовно можна назвати капіталістично-психологічною критикою.

Поряд з цим, історична критика включає до себе спроби побудови нових моделей господарської діяльності, пов'язаних не з капіталізмом, а з певними національними, релігійними та іншими специфічними особливостями окремих країн та народів. Характерним прикладом достатньо успішного застосування такої методологічної системи став вже загально визнаний аналіз японської економіки в аспекті правомірності віднесення її до ринково-капіталістичної, з урахуванням ролі історичних традицій, ментальності, духовних особливостей тощо (хоча і він має певні вади та прогалини). Доволі часто ці спроби супроводжуються соціалістичною риторикою та апелюваннями до історичного досвіду існування СРСР. Серед найбільш відомих таких авторів слід назвати, у тому числі, А. Панаріна [13], О. Субетто [17–19] та інших. Цей напрям можна (також умовно) назвати соціалістично-духовною критикою.

Зазначену класифікацію поглядів на проблему не слід абсолютизувати, хоча вона дозволяє окреслити як точки дотику, так і основні лінії взаємних дискусій. При цьому логічний та історичний напрями не відокремлені жорстко один від одного, а часто переходять один в інший в тій чи іншій праці відповідного автора. Крім того, у деяких випадках не можна вважати ту чи іншу логіко-теоретичну конструкцію абсолютно новою, оскільки, будучи часто розробленою в попередні роки, вона почала активно використовуватися саме останнім часом з метою довести свою придатність для вирішення нових теоретико-методологічних проблем, тобто виявилася своєрідною спробою «влити нове вино у старий бурдюк».

Слід також пам'ятати, що будь-яке наукове знання завжди є відносним. І навіть переконливі успіхи у розробці психологічних засад економічної діяльності можуть бути піддані обґрунтованому сумніву, якщо відмовитись від вихідного припущення про те, що людський мозок – це вершина еволюції природи, її найвидатніше творіння. А сумнівність такого припущення припускає, наприклад, Г. Маркус: «(Людський) мозок, безумовно, справляє враження та є набагато кращим при будь-якій доступній альтернативі. І все ж таки це – *дефектний механізм* (курсив наш – М. С.), хоча часто ми практично не помічаємо його неповноцінності» [8, с. 3].

Не зважаючи на зростання теоретичної активності у відповідних питаннях, вивчення нових наукових джерел показує наявність низки прогалин у розробці цих питань. Серед найбільш значущих з них ми вважаємо за доцільне виділити такі:

- ✦ намагання науковця «замкнутись» у своїй теоретичній системі координат, її абсолютизація та, якщо не ігнорування, то, щонайменше, суто

формальна констатація наявності інших сучасних підходів, без аргументованого аналізу їх сильних та слабких рис;

- ✦ відсутність критичного переосмислення ідей історичних попередників, розробки яких використовуються для побудови теоретичних моделей сучасного економічного життя;
- ✦ надмірний академізм та схематизм наукових результатів, переважання якісного аналізу та недостатня увага до кількісних методів або взагалі повна відсутність будь-яких статистичних підтверджень, що має своїм наслідком суттєве утруднення або взагалі неможливість верифікації певних тверджень або положень чи практичного застосування висунутих ідей або пропозицій.

Зазначимо, що ці прогалини не мають абсолютного характеру та не завжди можуть бути поставлені в докір конкретному автору. Рівним чином, їх наявність не свідчить про виникнення якихось «глухих кутів» у вирішенні певних питань. Скоріше навпаки: незважаючи на їх наявність, у цілому сучасна світова економічна наука рухається в правильному напрямі. Але сама ця наявність породжує небажані наслідки в аспекті виникнення перепон для розповсюдження правильних підходів та їх закріплення у суспільній свідомості. На жаль, в окремих випадках – у певних країнах, у певні періоди – в силу різних причин домінуючими в суспільній свідомості стають не прогресивні зміни в осмисленні нової реальності, а неадекватні теоретичні моделі, які викривляють цю реальність, спотворюють її та консервують неадекватні уявлення на невизначений час. Найчастіше це відбувається не спонтанно, а свідомо та корисливо і являє собою цілеспрямовану політику правлячих корумпованих режимів, спрямовану на відволікання населення від реальних економічних проблем і створення ілюзій політичної та соціально-економічної стабільності.

Виходячи з вищезазначеного, ми ставимо *метою* цієї статті розкриття найбільш значущих, на нашу думку, конкретних проявів методологічних помилок при розкритті ролі ціннісних засад господарської діяльності у сучасних умовах.

Найбільшою мірою вищезазначені методологічні вади властиві працям представників соціалістично-духовного напрямку. Одним із напрямів конструювання власної парадигми сучасного господарського розвитку став так званий ноосферизм [див., наприклад: 10, 19], який спирається, зокрема, на погляди В. І. Вернадського [3]. Сумнівність моделі ноосферизму полягає, на наш погляд, у тому, що вона, виходячи з первинності та домінування духовної складової у людській життєдіяльності, повністю ігнорує біологічні засади цієї ж діяльності та сучасні наукові розробки в галузі психогенетики (психогеноміки). Між тим, Ю. Ольсевич спеціально присвятив одну з останніх своїх монографій саме систематизації та узагальненню наукових розробок всесвітньо відомих економістів – Нобелівських лауреатів саме в цій сфері [11]. Проведений ним аналіз свідчить про те, що господарська діяльність людей здійснюється значною мірою підсвідомо, під впливом інстинктів, і тому пріоритет ду-

ховних засад залишається недоведеним ані теоретично, ані (особливо) з позицій емпіричного підтвердження. Більшість постулатів ноосферизму базується на вірі їх авторів у їх істинність. Але якщо у 30-ті роки ХХ сторіччя, коли В. І. Вернадський формулював свої погляди щодо ноосфери, вони мали цілком прийнятний вигляд наукової гіпотези і мали знайти подальше підтвердження в процесі прогресу методів пізнання природи та людини, то через 70 років після цього продовжувати їх пропагувати, спираючись на ті ж самі вихідні постулати та ігноруючи суттєві зміни як навколишніх реалій, так і нові наукові досягнення щодо розуміння механізму функціонування людської психіки, є, м'яко кажучи, не дуже переконливим. В усякому разі, треба, як мінімум, проаналізувати ці досягнення та або аргументовано відкинути їх, або критично переглянути первинну гіпотезу.

Натомість, уся система сучасних аргументів зводиться фактично до майже релігійних заклинань, замішаних на одночасному прославленні В. І. Вернадського поряд з такими одіозними історичними фігурами, як Ленін і Сталін. Ось характерні приклади (*орфографія збережена нами*): «Росія є великою країною, самостійною Євразійською, общинною цивілізацією, центром геополітичної рівноваги-нерівноваги світу. Вона дала світу двох геніїв соціалістичної епохи В. І. Леніна і Й. В. Сталіна, вона дала світу руського генія В. І. Вернадського, який створив у цей час своє вчення про ноосферу... Вона має здійснити, і здійснить в ХХІ сторіччі перший прорив до ноосферного соціалізму, і це теж буде руський прорив. І роль і місце Й. В. Сталіна у цьому прориві, в ідеології цього прориву будуть значними!» [17, с. 7]. І далі: «Ленінський, Руський Прорив людства до соціалізму на початку ХХІ сторіччя, у відповідності до Логіки Онтологічної правди, яку руський розум вельми гостро відчуває, переростає у ленінсько-вернадськiанський Руський Прорив до ноосферного соціалізму або Ноосферизму» [18, с. 486 – 487].

Важко серйозно сприймати подібну «аргументацію». Окрім виключно пропагандистського наповнення, вона базується на штучному, механічному поєднанні імені В. І. Вернадського з двома доволі темними політичними фігурами радянського минулого, при тому, що існує значний масив джерел авторства сучасників цих фігур, в яких ще в ті часи було надано доволі недвозначну їх негативну характеристику. Наприклад, широко відомими є мемуари Н. Валентинова про Леніна [2].

Слід підкреслити ще одну серйозну ваду праць прибічників російської версії пріоритетної ролі духовних чинників економічного розвитку. На відміну від представників капіталістично-психологічного напрямку, які органічно влітають позитивний аналіз не економічних чинників господарської активності людей у логіку реального історичного процесу з одночасним глибоким аналізом національної ідентичності, прибічники ноосферного соціалізму всіяко уникають конкретики та міжкраїнових порівнянь національних ціннісних систем, попри те, що подібні «ціннісноорієнтовані» дослідження активно проводяться незаангажованими суспільствознавцями саме у країнах колишньої соці-

лістичної системи. Достатньо у зв'язку з цим вказати на порівняльний аналіз змін у ціннісних орієнтаціях росіян та поляків [16], а також росіян і китайців [15] на рубежі ХХ – ХХІ сторіч.

Таке ігнорування не викликає подиву, оскільки ці дослідження повністю спростовують мантри щодо унікальності «руської православної цивілізації» та ворожості ринкових принципів організації господарського життя ціннісно-ментальним матрицям росіян [див.: 15, с. 308–312; 16, с. 172–184]. Характерно, що адепти цієї унікальності всіяко уникають змістовного порівняння різних сукупностей конкретних національних цінностей, обмежуючись вкрай узагальненими та абстрактними їх переліками типу моральності, духовності, жертвності.

Більше того, прихильники всепроникаючої духовності ігнорують власну економічну історію, про що переконливо свідчить цікаве дослідження Н. Раскова щодо ролі старообрядців в економічному розвитку Росії упродовж ХVІІІ – ХІХ сторіч [14]. Модель економічної поведінки старообрядців передбачала відхилення від класичної моделі ринкової економіки, оскільки для них було характерним переважання мотивів взаємодії та взаємної підтримки на протигагу мотиву отримання прибутку. І дійсно, спочатку ця модель давала добрі результати, внаслідок чого старообрядці посіли видатні позиції в декількох вельми важливих галузях економічної активності в Росії. Але згодом об'єктивна природа ринку взяла своє, і коли ринкові механізми запрацювали на повну потужність, роль старообрядців поступово зійшла нанівець. Чим і підтверджується помилковість тези щодо якогось особливого економічного шляху Росії.

На нашу думку, помітно висока наукова і публіцистична активність прихильників соціалістично-духовного напрямку пояснюється, окрім іншого, і тим, що вона є найбільш близькою владним колам, оскільки спекуляції на «славному минулому» та «історичному призначенні» найкраще виконують функцію стримування політичної активності та недопущення соціальних протестів в умовах провальної економічної політики, відсутності ефективних економічних, правових, політичних, світоглядних інститутів захисту власності, свободи та демократії на тлі загрозливих масштабів соціального розшарування, корупції, уповільнення економічного зростання внаслідок консервації архаїчної структури економіки. У цих умовах, як вірно зазначає О. Малинова, відбувається еволюція підходів владної еліти до використання національного минулого у мінливому політичному та ідеологічному контексті. Ця еволюція стала одним із суттєвих аспектів політики ідентичності у пострадянській Росії, коли особлива увага приділяється реінтерпретації двох центральних подій радянського періоду – Жовтневого перевороту 1917 р. та перемоги у «Великій Вітчизняній» війні, а також змінам репертуару минулого, яке використовується в політичних цілях [7, с. 4–5].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє зробити такі узагальнення.

Включення духовно-ментально-психологічних засад людської життєдіяльності до кола об'єктів науково-го інтересу економічної теорії є цілком виправданим і затребуваним реальними потребами поліпшення виконання економічною теорією своєї практичної функції.

Однією з головних умов ефективного використання економічною теорією цієї функції є забезпечення не менш ефективного розповсюдження належним чином верифікованих результатів модернізації її методологічного інструментарію.

З урахуванням можливості появи та розповсюдження неадекватних реальності теоретичних картин навколишнього економічного світу не менш важливою умовою своєчасної прогресивної перебудови суспільної свідомості є надання такої ж своєчасної відсічі розповсюдженню крайніх форм помилкових уявлень, що живляться ідеями різних форм екстремізму, національної та релігійної вищості. Перш за все, це стосується спроб протягнути ці ідеї в науку та отруїти мислення молодих науковців з метою утримання ідеологічного впливу відживаючих теоретичних конструкцій, тобто, збереження ідеологічної функції економічної теорії замість заміни її на світоглядну. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Артеменко А. В.** Ціннісно-раціональні мегатренди глобального господарства та їх реалізація в інтеграційних процесах (на прикладі пострадянських країн) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / А. В. Артеменко. – Харків, 2015. – 20 с.
- 2. Валентинов Н. В.** Малоизвестный Ленин / Н. В. Валентинов. – СПб. : «Мансарда», «СМАРТ», 1991. – 156 с.
- 3. Вернадский В. И.** Биосфера и ноосфера. – М. : Айрис-пресс, 2012. – 576 с.
- 4. Заостровцев А. П.** О развитии и отсталости. Как экономисты объясняют историю? / А. П. Заостровцев. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2014. – 248 с.
- 5. Корнай Я.** Размышления о капитализме / Я. Корнай / Пер. в венг. О. Якименко ; науч. ред. Д. Расков. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2012. – 352 с.
- 6. Макклоски Д.** Риторика экономической науки / Д. Макклоски. – 2-е изд. / Пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков. – М.; СПб. : Изд-во Института Гайдара; изд-во «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. – 328 с.
- 7. Малинова О. Ю.** Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности. – М. : РОССПЭН, 2015. – 207 с.
- 8. Маркус Г.** Несовершенный человек. Случайность эволюции мозга и ее последствия / Г. Маркус. – М. : Альпина нон-фикшн, 2011. – 256 с.
- 9. Мизес Л. фон.** Теория и история: интерпретация социально-экономической эволюции / Л. Фон Мизес / Пер. с англ. под ред. проф. А. Г. Грязновой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 295 с.
- 10. Олефір В. М.** Духовно-ноосферно-сталий розвиток як господарська парадигма виживання людства (методологічні онтологічно-ціннісні обґрунтування) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / В. М. Олефір. – Харків, 2015. – 16 с.
- 11. Ольсевич Ю. Я.** Когнитивно-психологический сдвиг в аксиоматике экономической теории (Альтернативные гипотезы) / О. Я. Ольсевич. – М. : Алетея, 2012. – 223 с.

- 12. Ольсевич Ю. Я.** Психологические основы экономического поведения / О. Я. Ольсевич. – М. : ИНФРА-М, 2015. – 413 с.
- 13. Панарин А. С.** Православная цивилизация в глобальном мире / А. С. Панарин. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 544 с.
- 14. Расков Д. Е.** Экономические институты старообрядчества / Д. Е. Расков. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2012. – 344 с.
- 15.** Россияне и китайцы в эпоху перемен: сравнительное исследование в Санкт-Петербурге и Шанхае начала XXI века / Под общ. ред. Е. Н. Даниловой, В. А. Ядова, Пан Давэя. – М. : Логос, 2012. – 452 с.
- 16.** Россияне и поляки на рубеже веков. Опыт сравнительного исследования социальных идентификаций (1998 – 2002 гг.) / Сост. Е. Н. Данилова, О. Оберемко, В. А. Ядов. – СПб. : Издательство РХГА, 2006. – 352 с.
- 17. Субетто А. И.** Апостол социализма: к 130-летию со дня рождения Иосифа Виссарионовича Сталина : монография / А. И. Субетто ; Ноосферная общественная акад. наук, Петровская акад. наук и искусств, Костромской гос. ун-т им. Н. А. Некрасова [и др.]. – Санкт-Петербург; Кострома : Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2009. – 71 с.
- 18. Субетто А. И.** Владимир Ильич Ленин: гений русского прорыва человечества к социализму. – СПб. : Астерион, 2010. – 498 с.
- 19. Субетто А. И.** Ноосферное смысловедение / А. И. Субетто / Под научн. ред. проф., д. ф. н. л. А. Зеленова. – СПб.; Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова; Изд-во «Астерион», 2012. – 262 с.
- 20. McCloskey, D.** Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World / Deirdre McCloskey. – Chicago : University of Chicago Press, 2011. – 592 p.

REFERENCES

- Artemenko, A. V. "Tsinnisno-ratsionalni mehatrendy hlobalnoho hospodarstva ta ikh realizatsiia v intehtratsiinykh protsesakh (na prykladi postradianskykh krain)" [Value-rational megatrends global economy and their implementation in the integration processes (for example, the post-Soviet countries)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2015.
- Kornai, Ya. *Razmyshleniia o kapitalizme* [Reflections on capitalism]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2012.
- Makkloski, D. *Ritorika ekonomicheskoy nauki* [The rhetoric of economic science]. Moscow; St. Petersburg, 2015.
- Malinova, O. Yu. *Aktualnoe proshloe: Simvolicheskaiia politika vlastvuiushchey elity i dilemmy rossiyskoy identichnosti* [Contemporary history: symbolic politics of the ruling elite and the dilemma of Russian identity]. Moscow: ROSSPEN, 2015.
- Markus, G. *Nesovershennyi chelovek. Sluchaynost evoliutsii mozga i ee posledstviia* [Imperfect people. The randomness of the evolution of the brain and its consequences]. Moscow: Alpina non-fikshn, 2011.
- Mizes, L. fon. *Teoriia i istoriia: interpretatsiia sotsialno-ekonomicheskoy evoliutsii* [Theory and history: the interpretation of social and economic evolution]. Moscow: YuNITI-DANA, 2001.
- McCloskey, D. *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 2011.
- Olefir, V. M. "Dukhovno-noosferno-stalyi rozvytok iak hospodarska paradyma vyzhyvannia liudstva (metodolohichni ontolohichno-tsinnisni obruntuvannia)" [Spiritual noosphere-economic sustainable development as a paradigm of human survival (methodological ontological value-study)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2015.
- Olsevich, Yu. Ya. *Kognitivno-psikhologicheskiiy sdvig v aksiomatike ekonomicheskoy teorii* (Alternativnye gipotezy) [Cognitive psychological shift in the axioms of economic theory (alternative hypothesis)]. Moscow: Aletyia, 2012.

Olsevich, Yu. Ya. *Psikhologicheskie osnovy ekonomicheskogo povedeniia* [Psychological foundations of economic behavior]. Moscow: INFRA-M, 2015.

Panarin, A. S. *Pravoslavnaia tsivilizatsiia v globalnom mire* [Orthodox civilization in a global world]. Moscow: Eksmo, 2003.

Raskov, D. E. *Ekonomicheskie instituty staroobriadchestva* [Economic institutions of the Old Believers]. St. Petersburg: SPbGU, 2012.

Rossiane i kitaytsy v epokhu peremen: sravnitelnoe issledovanie v Sankt-Peterburge i Shankhae nachala XXI veka [The Russians and the Chinese in an era of change: a comparative study in St. Petersburg and Shanghai beginning of the XXI century]. Moscow: Logos, 2012.

Rossiane i poliaki na rubezhe vekov. Opyt sravnitel'nogo issledovaniia sotsialnykh identifikatsiy (1998 – 2002 gg.) [Russians and Poles at the turn of the century. Experience of the comparative study of social identities (1998 - 2002)]. St. Petersburg: Izd-vo RKhGA, 2006.

Subetto, A. I. *Apostol sotsializma: k 130-letiiu so dnia rozhdeniia Iosifa Vissarionovicha Stalina* [Apostle of socialism: the 130th anniversary of Joseph Stalin]. St. Petersburg; Kostroma: Izd-vo KGU im. N. A. Nekrasova, 2009.

Subetto, A. I. *Vladimir Ilich Lenin: geniy russkogo proryva chelovechestva k sotsializmu* [Vladimir Ilyich Lenin, the genius Russian breakthrough humanity to socialism]. St. Petersburg: Asterion, 2010.

Subetto, A. I. *Noosfernoe smyslovedenie* [Noospheric science of sense]. St. Petersburg; Kostroma: KGU im. N. A. Nekrasova; Asterion, 2012.

Valentinov, N. V. *Maloznakomyi Lenin* [Lenin unfamiliar]. St. Petersburg: Mansarda; SMART, 1991.

Vernadskiy, V. I. *Biosfera i noosfera* [Biosphere and the noosphere]. Moscow: Ayris-press, 2012.

Zaostrovtssev, A. P. *O razvitiu i otstalosti. Kak ekonomisty obiasniaiut istoriiu?* [On the development and underdevelopment. As economists explain the story?]. St. Petersburg: Izd-vo Evropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 2014.